

Gözəl ana dilimiz və Biz özümüz

1 avqust - Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günüdür!

Kütləvi informasiya vasitələrində bəzi hallarda rus dilindən gələn və mənası baxımından dəqiqləşdirilmədən qəzet səhifələrində, radio və televerilişlərdə yer alan terminlər və ifadələr oxucu-dinləyicilərin düzgün maarifləndirilməsinə yardımçı olmur.

Məsələn, astronomik "Qod Bika" ifadəsi "Öküz ili" kimi təqdim edilir, bu isə termin yanlışlığına gətirib çıxarır. Ona görə ki, "Bik"ın düzgün qarşılığı "Öküz" yox, "Buğa"dır. Buğa ilə öküz anlayışı arasında fizioloji-linqvistik fərq kiçik deyildir. Rus dili lüğətində "Öküz" "Bik" deyil, "Vol"dur. Elə buna görə də "Bik"ı "Öküz" kimi təqdim etmək yanlışlıqdır. "Öküz" qaramalın axtalaşdırılmış erkəyinə deyilir. Kənd yerlərində bu yaxın dövrlərə qədər, yəni, motorlu nəqliyyat vasitələri azlıq təşkil edən vaxtlarda öküzü, yəni, axtalaşdırılmış buğanı arabaya qoşub yük daşıyırdılar. Öküzün qüvvəsindən yer şümləmə üçün də istifadə edilirdi. Hazırda cavan erkək danaları ötlük məqsədilə kökəltmək üçün axtalayır. Öküzün axtalama zamanı cinsi vəziləri çıxarıldığından və cinsi hormonları azaldığından o, əks-cinsə etinasızlıq göstərir və özünü çox sakit aparır.

Milli radio-televerilişlərdə İspaniyanın, Cənubi Amerikanın bəzi ölkələrinin stadionlarında çox sayda tamaşaçı toplaşmış stadionlarda korridalar, yəni, buğalarla döyüş zamanı matadorların dəqiq zərbə vurmaqla öldürməli olduğu heyvana səhvən öküz deyirlər. Matador əlindəki qırmızı parçanı yellədə-yellədə buğanın üstünə gedəndə qırmızı rəngdən cusa gələn buğa buyuzları ilə

matadora xətər yetirməkdən ötrü hücumu keçir. İrəlidə dediyimiz kimi, cinsi vəziləri çıxarılmış öküzü heç bir vasitə ilə çətdurmaq mümkün olmur. Ona görə də yük heyvanı ilə döyüş heyvanı arasındakı fərq unudaraq buğaya öküz demək yaramaz. Matadorla döyüş öküzün deyil, buğanın atıla bilməsi danılmaz faktıdır.

Qəzet səhifələrində və televerilişlərdə gedən siyasi xəbərlərdə bəzi Asiya dövlətlərinin - Səudiyyə Ərəbistanının, İordaniyanın, Mərakeşin hökmdarları kral kimi təqdim olunurlar. Onların ölkələri də krallıq adlandırılır. Bu da bir dil xətası sayılmalıdır.

Məlumat xətinə bildirək ki, slavyan sözü olan kral öz başlanğıcını frankların kralı Böyük Karlin adından götürmüşdür. Slavyan hökmdarlarının heç biri Roma papası Dördüncü İnnokenti tərəfindən kral titulu hüququ verilmiş və tac qoyma mərasimi 1253-cü ilin dekabrında Doroqoçində keçirilmiş Qaliç və Volın knyazı Qaliçli Danildən savayı, kral adlandırılmamışdı.

Ərəb monarxlarının, xarici dillərə tərcümə olunmayan əmir, yaxud sultan kimi titullarından fərqli olaraq, malik (məlik) sözü (titulu), adətən, kral kimi tərcümə edilir. Ərəb dilində məmləgah adlanan Səudiyyə Ərəbistanı, İordaniya, Mərakeş kimi ölkələrə səhvən krallıq deyilir. Azərbaycan mətbuatında ərəb ölkələrinə düşünlmə-

dən krallıq deyilməsi də bəyənilməz bir faktıdır. Azərbaycan mətbuatında rus dilindən gələn sözlərin adlıq halında yazılışı tapılmadan söz sonluğunun ixtisarı yolu ilə yazılması da narahatlıq doğurur. Məsələn, Sankt-Peterburqun məşhur opera və balet teatrının Mariya teatri əvəzinə, Marinsk adlandırılması da dediklərimizin bariz sübutudur. Yaddaşları təzələmək xatirinə deyək ki, həmin teatr Rusiyanın imperatoru İkinci Aleksandrın xeyriyyəçilik işləri ilə ad çıxarmış arvadı Mariya Fyodorovanın şərəfinə adlandırılmışdır. "Mariya" sözü isə hallandırılarda "Marinsk" şəklini alır. Məsləhət görürük ki, məşhurların adlarının adlıq halındakı variantına xüsusi diqqət yetirilsin.

Teleradio verilişlərində və qəzet məqalələrində hələ də rus dilindən gələn sözlərin lüğəti mənasına əhəmiyyət verilmədiyindən qələt ifadələr işlədilməsi adət halını almışdır. Məsələn, "nabor" sözü "yığılmaq" kimi təqdim olunur. "Nabor skorosti" "sürət yığılması", "nabor visoti" "hündürlük yığılması" kimi verilir. Halbuki bu, "sürətin artırılması" deməkdir. Bir də ki, biz heç vaxt "samolyot nabral visoti" ifadəsini "...yük-səkklik yığıldı" kimi işlətmirik. Deyirik ki, "təyyarə havaya qalxdı" və s.

Televerilişlərdə yerli-yersiz işlədilən "ad günü" ifadəsinin dəqiqliyinə şübhəmiz daha çoxdur. Xüsusilə, "Space" kanalında demək olar ki, tez-tez düzənlənən təbrik məclislərində elə hey "ad günü" ifadəsi səslənir. Nədir görəsən bu ad günü? Səhv ifadə deyildirmi? Axı bu ifadə Azərbaycan mühitinə yaddır, ona görə ki, xristianlıqdan götürülmə ifadədir. Əgər Azərbaycan dilində buraxılmış ensiklopedik nəşrlərə baxsanız, ad günü ifadəsinə rast gəlməzsiniz. Ona görə ki, ad günü (rus dilində imenin adlanır) xristianlıq aləmində kilsə şəraitində icra edilən hər bir olaydır və "den anqela" adlanır. Çünki, dini bir xristianın adı onun doğulduğu vaxtdan bütün həyatı boyu şəxsiyyətinin bir hissəsi sayılır. Ad magiyası böyükdür.

Pravoslav dininə mənsub şəxsə o, xaç suyuna salınan zaman övliyalardan siyahısına düşmüş ad verilir. Həmin adın sahibi sayılan övliyanın həmin şəxsin bütün həyatı boyu himayəçisi olacağı

güman edilir. Müqəddəslərdən birinin adı qoyulmuş bu və ya digər şəxs işi çətinə düşəndə kilsəyə gedərək özünü göyə tutub özünün tale mələyinə "Məni ağır vəziyyətdən çıxar, bəd əməllərdən qoru, pisi yaxşıdan seçməyimə yardımçı ol, qurtuluş yoluna istiqamətləndir" deyir. Xristianlıqda ad təkcə adamı bəsləmək üçün deyil, ad həm də müqəddəslərin əta etdiyi xarakterdir, tələdir və i. a.

İbtidai məktəbdə təhsil aldığı illərdə şəhərin Dağüstü məhəlləsində şəbbə-xeyir adlanan adqoyma mərasimləri keçirilirdi. Əsasən qadınların yığıldığı qohum-əqrəbə məclisində əvvəlcə xəmrəşi paylanır, sonra da mollagünə qadınlarından biri qırxı çıxmış körpəni qucağına alıb dua oxuyar, sonda da qulağına adını pıçıldayır: "Adını Əli (Məhəmməd, Hüseyn, Həsən) qoyduq, adınla böyüyəsən". Bununla da milli adqoyma mərasimi birdəfəlik başa çatdırı, vəssalam. Ad günü (den anqela) deymi millətimizin dini ənənələrinə yad bir ifadə idi.

Televerilişlərdə nədənsə doğum günü ifadəsi ad günü kimi işlədilməkdədir.

Televerilişlərdə son vaxtlar "belə deyək də", "demək istəyirəm ki" kimi yersiz ifadələr yer alır. Dənistan zaman söz tapmaqda çətinlik yerkənlər, "belə deyək də", yaxud "demək istəyirəm ki" ifadəsini işlətməklə vəziyyətdən çıxmağa çalışırlar. Yerində işlədilməyən hər bir artıq söz isə adamı istər-istəməz qıçıldandır.

"Həyata keçirilir", yaxud "həyata keçirildi" ifadəsi də "belə deyək də" ifadəsi qəbilindəndir. Dediklərimizi əyani olaraq sübuta yetirməyə çalışsaq. Məsələn, tez-tez eşitməli olursan: "Körpünün tikilməsi həyata keçirilir", "pul ödənişi həyata keçirilir", "kənd təsərrüfatı məhsulları satışı həyata keçirilir" və s. Diqqət yetirin ki, lazımsız yerə işlədilən "həyata keçirilir" ifadəsi dilimizi nə qədər ağırlaşdırır. Məgər, "körpü tikilir", "pul ödənilir", "kənd təsərrüfatı məhsulları satılır" və s. desək, pismi olar? Əlbəttə ki, yox!

Hazırda səsləndirilən idman xəbərləri öz xoşagəlimliyi ilə diqqət çəkir. Lakin idman xəbərləri zamanı da qərribə ifadələr işlədilməsi təəccüb doğurur. Məsələn, idman şərhçisi deyir: "Vurulan zərbə qapının üstündən keçdi". Heç

zərbə də qapının üstündən keçər? Qapının üstündən keçən zərbə yox, topdur!

Televerilişlərdə öz dilində çox pis danışan azərbaycanlıların rus dilində danışmasına rəvac verilmiş pislənməlidir. Nədənə müğənni Rəşid Rəşid, Natəvan Şeyxova rus dilində danışmağa üstünlük verir və aparıcılar da süsübdür. Görəsən, bu kəslər ANS kanalının aparıcısı Yelena Sidorenkodan, müğənni Manana Caparidzedən, idman şərhçisi Xose Bernardodan nümunə götürə bilməzlərmi? Onların, xüsusilə də, Yelena Sidorenkonun Azərbaycan dilində sölis danışması "rus dilli" vətən övladlarının milli qüruruna toxunmurmu?

Bu yaxınlarda müğənnilərin, teleaparıcıların və digərlərinin Manana Caparidzenin qız övladının pişvazına çıxması televiziya yayımlarıdır. Manana onlar gəlməmişdən qabaq Azərbaycan dilində bülbül kimi ötdürdü, elə ki, onu araya alan azərbaycanlı ifaçılar və jurnalistlər rus dilində danışmağa başladılar, zavallı Manana da rus dilində danışmaq məcburiyyətində qaldı. Görəsən, çox zəngin və əlvan musiqi çalarlı dilimizi qoyub, rus dilində danışmağa şərs göstərənlərdə milli qürur hissi varmı, məgər onlar ana dilimizin rəsmi dövlət dili olmasını unutmuşlarmı?

Telekanallarda Azərbaycan ədəbi və danışq dilinin gözəlliklərindən bəhs edən verilişlərə yer verməkdənsə, müxtəlif şouların yayımlanmasına çox qiymətli efir vaxtı ayrılır. Səsdən məhrum, dildən pərgar "ifaçılar" özlərinin yüz minlərlə qiyməti olan avtomobillərindən danışmaqla, sanki işə şəhərin ictimai nəqliyyat vasitələrində gedib-gələn çox dəyərli əmək adamlarına acıq verirlər. Savad sarıdan əksəyan belələri ifadə çətinliyinə düşəndə rus kəlmələri işlətməklə guya ki, özlərini dil biliciləri kimi aparmağa cəhd göstərirlər. Başabəla jurnalistlər də belələrini sükan arxasında oturmş vəziyyətdə danışdırırlar...

Üzeyir Hacıbəyovun, Səid Rüstəmovun, Cahangir Cahangirovun, Tofiq Quliyevin bənzərsiz bəstələrini, Bülbülün, Rəşid Behbudovun, Zeynəb Xanlarovanın, Firəngiz Əhmədovanın, Şövkət Ələkbərovanın, Sara Qədimovanın, Xan Şuşinskinin, Mirzə Babayevin, Gülağa Məmmədovun, Əbülfət Əliyevin və digər unudulmaz mü-

ğənnilərimizin ifalarını dinləməkdən zövq alan dinləyicilərimiz artıq neçə müddətdir ki, nə adları, nə səsləri, nə də ifa mədəniyyətləri diqqət çəkən müğənnilərin və bəstəkarların dərhal unudulan "mahnlılarını" dinləmək məcburiyyətində qaldıqlarından yayım dalğalarını dəyişməklə "əziyyətə" qurtarırlar. Teleradio dalğalarında səsləndirilən "mahnlılar"ın sözlərini də çox zaman musiqiçilərin özləri yazırlar. Belə hallarda vaxtilə musiqili komediya teatrında bir tamaşa personajı - Səlyanski yada düşür. Axı, Səlyanski də kənd klubunun konsertlərində hər dəfə "Musiqisi Səlyanskinin", "sözləri Səlyanskinin", lap axırda da "ifa edir Səlyanski" deyirdi. Bir sözlə, efir məkanında keyfiyyət kəmiyyətə keçib. Və buna diqqət verən də yoxdur.

Nitq mədəniyyətimizin yüksəldilməsi, danışq dilimizin ona çirkinlik gətirən ifadələrdən təmizlənməsi yolunda dilçi alimlərimizin, yazıçıların, şairlərimizin fəaliyyətə başlamalarına böyük ehtiyac var. Ona görə ki, məişət dilimiz getdikcə korlanmaqdadır. Azərbaycanlıların böyük bir qismi öz ana dilində sölis danışa bilmir. Nəqliyyata gedən səmsinlər sürücüyə "avtomobili dayanacaqda saxla" demək əvəzinə, "ostanovkada saxla" - deyər müraciət edirlər. Bəlkə də belələri dayanacaq yerinə "ostanovka" deyilməli olduğuna şübhə etmirlər. Camaat arasında "mən dünən işiq pulunu platit elədim", "sveji balıq aldım", "prosto səni başa düşmürəm", "vanna qəbul elədim", "duş qəbul elədim", "şaumyan bolmşəsinə gedib, leçaşiy vıraçla danışdım", "həkim mənə vodnı prosedur yazdı", "subbota maqazinə getmişdim", "volnı borbaya baxdım" və s. kimi əttökən ifadələri çox eşitməli oluruq. Belələrində irad tutanda da deyirlər ki, "Urussuycax danışmağa öyrənmmiş də, bə nə edək?"

Onu edək ki, doğma ana dilimizdə təmiz danışmağı öyrənək. Bundan ötrü geniş imkanlar var, yalnız və yalnız istək, həm də güclü milli qürur hissi olmalıdır! Axı, Azərbaycan dili candan artıq sevdiyimiz ölkəmizin həm də dövlət dilidir.

● A.HÜSEYNOV